

„HISZEM, HOGY NYELVEN ÉS KULTÚRÁN KERESZTÜL KELL MEGMARADNUNK ERŐSNEK”

– *Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Duma-István Andrással* –

– A mesélés szerint pár héttel hamarabb születtem, mint ahogy megjelenek a papírokon, mert akkoriban a gyermeket csak kereszteléskor írták be a tanácsnál. Mikor megszületett a gyermek, két hét múlva elvitték a paphoz, elvitték a tanácshoz, s akkor írták be a levelekbe. Így nem kell csodálkozni azon, hogy a '70-es évek végéig a falvakon hivatalosan mindenki vasárnap született. Édesapám szerint én szeredán jöttem a világra. Egyedüli voltam, akár édesapámnak, akár édesanyámnak ez már a második házassága volt. Gyermekkoromban természetesen nem volt kérdés, hogy mik vagyunk, nem is kellett mondják, hogy légy magyar, fiam, ilyenekről nem is beszéltünk.

A nagy döbbenések aztán kezdődtek, ahogy kezdtem felnőni. Édesanyám bábaasszony volt, s fent, a falu végiben volt egy szülésház, ott is dolgozott. Csodálkoztam, hogy otthon magyarul beszéltünk, s ha felmentem édesanyámmal, ott az ápolónókkal románul kellett. Egyébként tőlük már tanulgattam néhány román szót, ami később jól jött nekem. Első osztályban a gyerekek nagy többsége egy kukkot sem értett románul, még köszönni sem tudtak. A tanító nem tudott magyarul, úgyhogy kinkeserves volt. Képzelve el, milyen hátrányban voltak, voltunk, hiszen a leckéből semmit sem értettünk. Az én generációból

Házunk előtt

emiatt nem sokan tanultak tovább, kevesen kerültek gimnáziumba. A cél inkább a szakiskola volt, hogy valami mesterséget megtanuljunk. A földeket elvették, ugye, kivettek minket is a gyökereinkből, kivettek a városba.

- *A csekély számú történelmi adatok szerint Klézse öntudatos rezes falu volt. Kisebb birtokokkal rendelkező szabad parasztok éltek itt, a székely falvakhoz hasonlóan a szántóföldeket, legelőket, kaszálókat közösen birtokolták, felosztották részekre a családok között. Ritka volt a nagybirtok az ilyen falvakban.*

- Nagybirtok kevés volt. Gyermekkoromban hallottam, hogy voltak nagyobb birtokosok is a faluban, néhány helynév őrzi még a nevüket. De ami érdekes a rezesekkel kapcsolatban, hogy még ma is vannak olyan falvak, ahol az emberek azt mondják elsősorban magukról, hogy rezesek. Nem azt, hogy katolikus vagy magyar, vagy román, hanem, hogy részes volt.

Tudni kell, hogy Moldvában a földek nagy része a fejedelem, a bojárok és az ortodox kolostorok birtokában volt. A forrásokból tudjuk, pontosabban egy bírósági jegyzőkönyvből, hogy létezett itt egy Klézse István nevezetű nagybirtokos, aki 1588-ban a szolkai püspökséggel pereskedik. Szolka (németül *Solka*, lengyelül *Solka*, románul *Solca*) Szucsáva megyei város Bukovinában. Klézse István egykori birtokán nemrég ásatásokat végeztek, feltárták egy neolitikus falu maradványait. De új birtokosok is születtek, lásd a forrófalvi Fodor családot, akinek meggazdagodásáról legendák születtek.

Általában több földjük volt a családoknak, mint amennyit vissza tudtak igényelni 1990 után, mert nem rendelkeztek papírokkal.

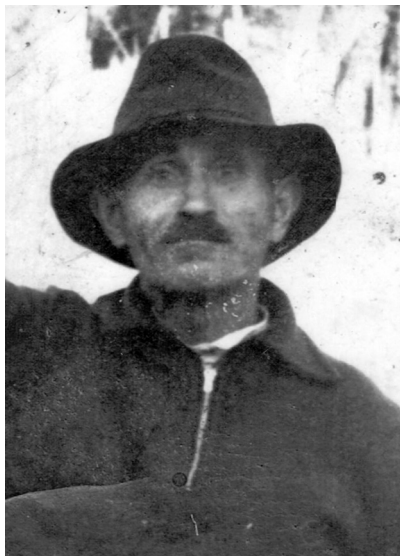
- *Hogyan emlékszik, milyen volt gyermekkorában Klézse, hogyan éltek az emberek Tyúkszerben?*

- Azt hiszem minden gyereknek a gyerekkora szép és gyönyörű akkor is, ha rengeteg nehézségben ütközik. A nehézségek lassan, apránként mutatkoznak meg. Egy józan, meg nem tört lélek a nehézségek megoldásán gyötrődik, és ha az első pár lépés sikerült, a többi jön majd. Mindezeknek szabad fejlődése akkor sikerül, ha egy csepp fényel találkozik a gyermek. Hogy volt-e fény az életemben?! Bizonyára sok fény volt, a szüleim szerettek, az iskolában, a munkahelyemen a

kollegáim által is szeretve voltam. Verést nem kaptam, inkább házi büntetést a csinálanságokért, ám az a büntetés is inkább olyan feladat volt, amit szórakozva, szívesen csináltam. Ha hibáztam, elismertem, és sokszor megúsztam a büntetést azzal, hogy olvastam vagy írtam. Egyedül voltam a szüleimnél, édesanyám mamája, nagyanyám, Kotyor Balán Kati, Benke leány volt, ő aztán átjött Forrófalváról, s velünk lakott. Nem volt tévé, este elfűttük a lámpát, s mesélt. Tőle tanultam sok mindent: milyen növényt kell felszedni, milyen teát kell főzni, hogyan kell húsvétban megfeszíteni a botot: meg kell nyúzni körbe-körbe, s aztán arra a fehér csíkra húzni egy piros csíkot. Mikor elvittem az iskolába, a tanár fejbe vert velem. Felnőtt fejjel jöttem rá, hogy miért: piros-fehér-zöld színű volt.

- *Mindkét szülője klézsei születésű volt?*

- Egyik sem. Édesapám, ha klézsei is volt, Budán született, a község alsó, keleti részében. Lészpedre fel volt házasodva, az első felesége meghalt, volt egy leánya is, Anna. Mindegyikük, még az unokák és dédunokák is, valami betegségben szenvedtek, hamar, fiatalon meghaltak.

Édesapám

Édesanyám

Buda végében volt édesapámnak háza, amit később eladott. Kevés öröklése volt, de mindig földet vásárolt, aztán ezek nagy részit elveszítette. Mindezt a téesz miatt. Sok papírt nem találtunk a földekről, csak az emlékek alapján szedtük vissza valamennyit azokból, amit nem államosítottak. Apám, István Márton úgy került ide a Tyúkszerbe, hogy 1952-ben azt a földet, amit a háború után kapott, elcserélték, s ide épített házat. A háború előtt Bukarestben, a dudești-i bolgároknál tanulta a kertészkedést.

Édesanyám, Kotyor Balán Rózsa, forrófalvi születésű volt, férjhez volt menve Ketrestybe, ami most Diószén része. A férje korán meghalt, a Szeret folyó elvette magának, s ő visszaköltözött Kákovára, ahogy régen neveztek Forrófalvát. Ott ismerte meg egy látogatás alkalmával édesapámat, mindketten özvegyek lévén, összeházasodtak. Édesapám 1905-ben, édesanyám 1926-ban született, tehát húsz és valamennyi év volt közöttük. Édesanyám bábaasszonykodott fiatalkorában, a háborúban néha ápoló is volt.

- *Az egyke ritka esetnek számított Moldvában a múlt század közepén, akkoriban általában 8-10 gyermek született a családokban.*

- Amint mondtam korábban, volt egy féltestvérem apám részéről, de valami genetikai betegség miatt meghalt az anyja is, ő is, a gyermekei is. A sírjaikat láttam Lészpeden. Édesapám tartotta a kapcsolatot velük, még halála előtt is elment megnézni a sírjukat. Majdnem 94 éves volt, talán érezte, hogy mikor fog meghalni, és fontosnak tartotta elmenni oda. Anyámnak utánam még voltak gyermekei, de mind meghaltak.

- *Honnan ered a kettős vezetékneve?*

- Amikor elmentem az iskolába, én úgy tudtam, hogy István András vagyok, István Mártonnak az Andráskája. Szólították Duma Andreit, s néztünk körül, hogy ki lehet az! Nem tudtam, hogy mi Dumák vagyunk, mert István volt a családi nevünk és Curkán a gúnynevünk. Otthon aztán megkérdeztem édesapámékat, hogy hogy is van ezekkel a nevekkel. Elmondták, hogy a faluban így különböztetik meg az egynevű famíliákat, minden Dumának van egy másik vezetékneve is: Duma Trunki, Duma Pataki, Duma István. De ugyanez előfordul más gyakori családneveknél is. Ugye azt mondják, hogy Somoskán mindenki Benke, de van Benke Kótár, Benke Kata, Benke Szilvás, Benke Dzsóka, Benke

Kecske. Emellett van nekünk még a gúnynevünk is: Curkán, amit nem csúfolkodásból mondanak. Nemrég néztem utána, hogy ez a név egész Moldvában megjelenik, sőt mindhárom nevünk benne van Petrás egyik levelében.

– *Érte-e még a magyar oktatást? Hová járt iskolába?*

– A házuk mögött volt egy Şuţu nevezetű birtokosnak a háza, amit a kommunisták elkoboztak és alapítottak benne egy iskolát, 1–4. osztályt. Először magyar iskolát, de én nem jutottam már oda, mert addigra megszűntették. De az öreg Csicsó Anti bácsi itt kezdte, majd nagyobb osztályokban felingázott Lujzikalagorba. S még Hodorog András is itt kezdte. De ezeket én csak felnőtt fejjel tudtam meg, akkor semmit. Tehát itt jártam a négy osztályt. Még nem éreztük a feszültséget, a tanárok egy része inkább a nyelvet kezdte nekünk tanítani, nem a tantárgyát, hogy valahogy megszokjuk. Voltak emberségesek is közöttük. Rajtam kívül még Farcádi, vagy, ahogy itt ismerték a faluban, Piszter Jenő tudott még valamennyire románul, mert az apja egy ideig valamelyik északi csángó faluban volt kántor, s ott megtanult. Aztán az apja is felhagyta a kántorságot, s malmos lett. De négy év alatt sem tudott a többsége megtanulni románul, voltak, akik abba is hagyták az iskolát ötödiktől, voltak, akik kihúzták valahogy, de sose tudtak felzárkózni. S ha megtanultunk is románul, akkor is magyarul gondolkoztunk. Nyolcadik után megpróbálkoztam Bákóban, jobb iskolába akartam kerülni, mert nem akartam szakmunkás lenni, sem molnár, sem építő, de nem sikerült, így elvettem a doszáromat, s kimentem Brassó mellé, Rozsnyóra. Én akkor nem tudtam, hogy német és magyar neve is van a városnak, csak a román megnevezéseket ismertem, s azt sem tudtam, hogy élnek ott szászok s magyarok. Első évben szakiskolában voltam, tanultam s dolgoztam mellette, aztán másodévtől beiratkoztam egy középiskolába. Érdekes volt nekem az az erdélyi világ. Mi hívők voltunk, egy ideig lejárunk Hétfaluba a katolikus templomba, mert ugye az ortodoxokhoz nem megyünk, azok oláhok, mondtuk. Aztán az egyik osztálytársam felfedezte, hogy itt a városban is van katolikus templom. Elmentünk egy esti misére, s a mise végén odamentünk a paphoz, mondta, hogy szerdánként is van mise, délután fél négykor. Kezdtém gondolkodni, hogy az mennyi lehet, négy után, vagy négy előtt

félel. Hát, ezeknek még az idő is tárgy – gondoltam –, felosztják, forgatják!

Közben a szüleim itthon voltak, elég idősek már, hiszen édesapám az ötvenet is meghaladta, mikor én születtem, s mondogatták, hogy jobban szeretnék, ha hazajönnék a közelükbe. Nehezemre esett akkor, de megtettem, s így utólag nem bánom. Bákóban fejeztem be a középiskolát, majd dolgozni kezdtem. Zajlott az élet, 25 évesen megházasodtam. Már korábban megtettem volna, de a feleségem azt mondta, hogy kicsi vagyok, ember, várjuk meg, töltsen be a 20-at.

– *Hagyományos esküvőjük volt?*

– Bizonyos szempontokból igen. A feleségem eleve megkésztette a keptárt, akkor az egyház még nem tiltotta, de már mondták, hogy ne legyen virágos pálca. Régebb hagyományosan servetet adtak a vőlegénynek, aki kitűzte az övére, az én időmben már zsebkendőt tettek, mert az ment a modernebb öltönyhöz. Lassacskán kiveszett így a hívogató pálca, s a virágos pálca is.

Fiatal házasokként

Feleségemmel és gyerekeinkkel

- *Kik jártak a hívogató pálcával?*

- A hívogatók a menyasszonynak és a vőlegénynek a fiú rokonai voltak, csak legények lehettek, házas ember nem.

- *Mikor kezdtek járni hívogatni?*

- Hát, ahogy megvolt a leánykérés, s a leánykérés után a három vasárnapi kihirdetés a templomban, utána kezdtek járni a falut: Hívjuk nuntába, ...ennek a fiához/lányához, este fülke, holnap nunta, hétfőn az izvár.

- *Vegyük akkor sorba, mikor volt a fülke?*

- A fülke szombaton este volt, a fiatalokat elbúcsúztatta a fiataloktól. Külön a fiúnál, s külön a lánynál. Vasárnap reggel mindkettőt elbúcsúztatták a szülőktől, a családtól, s mentek a templomba, ahol a pap megeskítette. Az első kihirdetés után három hétig a lány „felkoronázva”, mondták úgy is, hogy „felkoszorúzza” járt, a fiú bokrétával. Járták együtt a falut, s szervezték a szabagatást.

- *Mit jelent a szabagatás?*

- Annak idején mindenki már gyerekkorától készült a házasságra. Hétéves korukig mind a lányok, mind a fiúk pirkók voltak, nem volt nembeli elkülönülés. A lányok cinkák voltak kb. 16 éves korukig, aztán cefrék 18 évesig, vagy míg eladódtak, s ha nem adódtak el, öreglánykák lettek. Mi itt, Klézsén úgy mondjuk, hogy van két cinkám s két kölköm, Forrófalván van két leánkölköm és két fiúkölköm, Szabófalván van két cinkám s két dzsermekem.

Szóval, visszatérve, megtanultak szőni, varrni, még a fiú is. Aztán hétéves kortól a fiú kiment az udvarba, a lány meg maradt a házban. A fiú megtanult szántani, faragni, járt kalákákba, ahol megtanulta, hogyan kell építkezni. A lány megtanult egyedül szőni, megvolt, hogy ennyi meter vásznat, ennyi meter lepedőt kell megszőjön, még bizonyos viseleteket is előkészítettek. 16 éves korára elő kellett készítsen mindent. A lánynak eladódásakor nemcsak az volt az adóssága, hogy ezeket megszője, hanem a férjének egy teljes öltözetet kellett vigyen: szoknyát, füttyös gatyát, feneketlen gatyát, hosszú inget. S emellett kellett még adjon az anyósának, mómónak is kendőt, pár öltözetet, volt olyan is, hogy az apónak (apósának) is készített.

S szabagatáskor összeült a rokonság, hogy ezekben segítsen: kiszabták a falvédőket, az abroszt, a kendezőt, segítettek a varrásban. Ekkor jött el az ideje a viselet elkészítésének, mert a leány látta már, hogy milyen termetű legénynek kell megcsinálja. Régebb mentek ilyenkor píválni is, pívált posztót készíteni. Olyan ványoltat.

- *Az esküvői ebédet külön tartották a menyasszony házánál s a vőlegény házánál?*

- Igen, mindenki ment ahhoz a házhoz, ahová meg volt híva. Ebéd után a vőlegény a rokonságával szekérrel ment a menyasszonyért, hogy tudják elhozni az észtrét (észre, nálunk a faluban így mondják, csak románul ragozva mondják másként; szerintem ebből jön a zesztre), s vitték a fiú családjának a házához. Régebbi időkben azonban az új házhoz vitték egyből. Akkorjában addig senki meg nem házasodott, amíg kalákában meg nem csinálták a házát. Akármilyen szegény ember lehetett, de volt háza. Két típusú ház volt: a szegényesebb, amelyik színből és nagyházból, s a gazdagabb, amelyik színből, kicsiházból s nagyházból állt. Kicsiház, nagyház, mindkettő szobát jelent.

- *Volt-e különbség a szegényebb s módosabb leány észtréje között?*

- Nemigen volt, mindenki tudta, hogy mennyi kell ebből, mennyi abból. A különbség akkor kezdett jelentkezni, amikor a pénz nemcsak a sóra, adóra kellett, hanem adták esküvőkor is. Régebb megvót, hogy mennyi gabonád kell legyen a hiúba, mennyi meter lepedőd kell legyen megszöve. A lányoknak az volt a fontos, hogy annyi vásznat szőjön, hogy nemcsak neki, hanem majd a családnak is legyen, hogy mikor az élet már kezd zsúfolódní, biztosítsa továbbra is az öltözetet, a díszet a házba. A díszek azonban védelmet is jelentettek, mert belepedőzték az egész falat, hogy szigeteljék belülről a házát.

- *Mi történt, amikor visszatértek a vőlegény házához?*

- Amikor eljöttek a vőlegény rokonai a lányhoz, béburkozták őt, úgy vitték át a fiú házához. Ez az újjászületést is jelképezi: kihaltam a fiatalságból, asszonyként fogok élni ezentúl. Felkerült ugye az észtre a szekérre, s a vőlegényes háznál fogadták a beburkolt menyasszonyt: a mámója, a keresztanyák, a keresztapák. A burok egy fátyol volt, amelyik körbevette, egészen le a térdéig ért. Ott bevitték egy külön

szobába, levették a burkot, a fejdísz, a ruhákat, s felkendőzték. Öltözetet adtak, feltették a körfát a gecára, s körfára a körfaruvát, vagy a kerpát másképp. Ettől fogva azok a leánytársai, akikkel barátkozott, már nem azt mondták, hogy Máris, hanem néne Máris. A fiúknál is, nem János vagy más, hanem bácsi János. Ez a társadalmi megtisztelés jele volt.

A menyasszony öltöztetése tehát folyamatosan tartott három hétig, egyre nőtt a dísz rajta: előbbször került egy bokréta a mellire, majd virágkoszorú, díszkendő a fejére a fülke estéig. Felvették utána a keptárt is. Érdekes, hogy aki túl fiatalon merte felvenni a keptárt, s elment benne a guzsalyasba esküvő előtt, azt megkepernicázták, mert idő előtt vette fel, nem volt még házasságra való. Szék alatt át kellett bújjon és egy kanna vizet megigyon, a széken egy idős legény állt, aki közben a szíjával zsúpolta a fenekét. Szerencsés volt, ha sikerült felborítani neki a széket.

- *Tudtommal több írásában is foglalkozott a keptárral, ami egy ujjatlan, mejjes bunda.*

- Igen, az utóbbi években pár száz keptárt néztem meg, egészen az északi csángóktól erre lefelé, néhány román vidékit is. Több mintás bunda van Moldvában, a csángóknál a patkós keptár a jellemző. Sok jelképet ki lehet bontakoztatni belőlük. Meggyőződésem, hogy a köz-

*Patkós férfi keptár
(Lészped)*

*Életvizes női keptár
(Trunk)*

ponti hím üzenetet hordoz, mondanivalója van. A Szeret menti falvakban a mintázat nagyjából azonos, a színezésük is. A nőknél a viselet alján nem a patkós, hanem az életvizes mintát láthatjuk. Ismerjük még a suta keptárt is. Bár a suta kifejezést már nem halljuk Moldvában, ennek a nevében megmaradt. Az hordta, aki egyedül élt, vagy öregkorára egyedül maradt.

- *Meg tudná mondani ránézésre egy keptárról, hogy honnan való?*

- Száz százalékban nem, de legtöbb esetben még azt is, hogy melyik falu melyik falurészéből való. Például a budaiaknál zsúfoltabb a hímzés, mint itt, Tyúkszerben. Vagy a klézseiken nincs életfa, a diószínin van.

- *Régebb volt minden faluban keptárkészítő mester. Ma foglalkozik-e valaki ezzel?*

- Sajnos, kihalófélben van. Itt, Klézsén Demse Ádám bácsi volt a leghíresebb keptárhímző. Érdekes, hogy a minták elnevezése, meghonosodása egy faluban mennyire függött a mestertől. Ádám bácsi ismerte a régi elnevezéseket is: kétszemű, háromszemű meggyes, ökörhúgy vagy életvíz, s szárnyas napnak nevezte a központi hímet. A lánya már azt mondta erre, hogy egy virág, közepiben egy csillaggal. Itt mi patkós keptárnak mondjuk a férfiét, Forrófalván tyukmonyos keptárnak nevezik. A nőin nincs csillag, hanem a hullámos életvíz, ami a termékenységet szimbolizálja.

Ahogy a Szeret mentén haladunk felfele, a hímek egyre nagyobbak, ritkábbak, az ősi perzsenyi, vagy terzsenyi, sötétvereshez hasonló szín mellett, megjelenik a rozsdasárig is. A trunki színei például sötétebbek, mint a bogdánfalvié, a forrófalvi még ezeknél is világosabb. Sok faluban azonban kivesztek az eredeti minták, az eredeti színek. Nem minden faluban volt olyan keptárhímző, mint nálunk Demse Ádám, aki ragaszkodott a hagyományainkhoz, a régi mintázathoz.

- *Visszatérve még az esküvőhöz, hétfőn kezdődött az izvár. Tudna mondani valamit a szó jelentéséről és értelméről?*

- Hogy mit jelent? Hát szerintem a szó önmagában is beszél: ízet vár. Ilyenkor, a házasságkötés után, hétfőn este összeültek még a szomszédok, a nyámok. Megterítették, ettek-ittak, énekeltek, mulattak az emberek egész reggelig.

- *Mikor tanult meg olvasni magyarul?*

- Már fiatakoromban kezdtem lejegyezni néhány gondolatomat, de ugye, nem ismertem a magyar ábécét, s úgy románosan, román ékezetekkel írtam. Legtöbbjét ennek aztán el is égettem rögtön. Lakatos bácsi kezdett tanítgatni, feljártam hozzá. Egy délután kérdezte, hogy tudom-e a *Miatyánkot*. Mondom, igen. Na, akkor itt van egy könyvecske, nézzed a betűköt, s mondjad is. Kezdttem olvasgatni, aztán minden héten levizsgáztatott, s vettük sorra az imákat. Így tanultam meg olvasni s írni magyarul. Mikor kikerültem Rozsnyóra, vettem néhány újságot, s próbálkoztam velük. Sok minden volt, amit nem értettem, de sokat ki is tudtam következtetni. A többiek csúfolkodtak, okoskodtak (nálunk az okos szó eléggé negatív szó: a buta ember okot keres, tudatlan), hogy, ne, András megint magyaroskodik. Akkorjában kaptam meg egyik barátomtól az *Egri csillagokat*, s ott vettem meg Kós Károlyék könyvét is. Mondtam az üzletben, hogy: Én is kérem azt az írást, nem adja ide nekem? Láttam, az elárusító megrémült, nem értette, hogy meg akarom-e venni, el akarom-e kérni, azt hitte, hogy ingyen kérem.

- *Tartotta-e a kapcsolatot később a rozsnyóiakkal?*

- Igen, néhányukhoz még jártam ki 1990 előtt is. Már '87-ben éreztem, hogy mozgolódik valami. Erdélyben mindenki félt, s ha megtudták, hogy még Moldvából is vagyok, nem nagyon akartak beszélni velem. Zumzugott az élet itt, Moldvában is, féltünk mindenkítől, még egymástól es. A pap tőlünk, mi tőle, lassan a nyelvünk is odaveszett. Nálunk a családban is későn jöttem rá, úgy a nyolcvanas évek végén, hogy a gyermekeim nem tudnak magyarul. Mondom az asszonyoknak, nézd meg, ezek már nem beszélnek. Hát, hogyan tudnának, mindent értenek, mondta. De románul válaszolnak! Kezdték keverni a nyelveket. Mi mindketten reggel elmentünk otthonról, estig dolgoztunk, ők meg kivel találkoztak napközben? Az iskolában csak románul beszéltek, a pappal szintén. Aztán tudatosabban odafigyeltünk.

1990 után olyan erdélyi értelmiségiekkel kezdtem találkozni, akik gondolkodásának lényege közel állt az enyémhez. Felvettem a kapcsolatot a Csicsó családdal, s akkor mondta Anti bácsi, hogy Csíkszeredában egy iskola fogad innen is gyerekeket. Bementem hát Csíkba,

találkoztam Borbáth Erzsébettel, az iskola igazgatójával, s nemsokára kivittem a két fiamat oda tanulni. Annyira elvadult ez a magyarság bennem, hogy csak későbbbecskén kezdtem azon gondolkozni, vajon jól tettem-e, hogy kiszakítottam a családból, a közösségből a két kölyköt, elidegenednek-e vajon a falutól! Az volt a lényeg, hogy magyarul tanuljanak. Azt sem tudtam, hogy a harmadik gyermekem milyen nehézségekbe fog ütközni itthon az iskolában, hogy én a másik kettőt elvittem...

- *Mielőtt kivitte volna, már tartott foglalkozást a gyermekeknek?*

- Hát, az egész úgy kezdődött, hogy az iskolából magyar mesekönyvekkel érkeztek haza a gyermekeim. Kértem, honnan vannak, mondták, hogy a tanárok osztogatták ki, valahonnét künről hozták. Tehát akkor még nem volt ekkora ellenkezés. Kezdttem otthon olvasgatni ezekből, s aztán a szomszéd gyerekek is kezdtek bójárni. Csodálatos dolog volt!

Aztán elindultam felkeresni az embereket itt a faluban. Legelőször Botezatu Victori keveredett bele, szívesen és lelkesen csinálta, s csinálja a mai napig. Kapcsolatba kerültem Csicsó Anti bácsiékkal, megismertem Fejér Anna nénit, Fazakas Józsi bácsit, Perka Mihályt. Kimentem Magyarfaluba es, ott éppen essze voltak gyűlve a gyerekek egy udvaron. Kértem, hogy csak így magukra vannak a gyerekek? Hát ki tanítja? Ott a közepen, az a kicsike, idevaló, az tanítja. Iancu Laura volt. Gondoltam, hogy erről a gyerekről én még hallani fogok!

Közben megalakult a csángó szövetség Erdélyben, aztán behoztuk Bákóba nagy nehezen. Rájöttem közben, hogy egy szövetség nem fogja megoldani a csángóság problémáit. Több küsebb intézményecske kéne, amelyek beilleszkednek egy rendszerbe. Mit tudok én csinálni? Hát egy alapítványt! 1999-ben hoztam létre, elkezdtem működtetni. Sokat jártam Erdélybe, minden rendezvényre elmentem, ami rólunk szólt. Egy ilyen konferencián ismertem meg Hegyeli Attilát is, Illyefalván. Előadása után odamentem, s mondtam, gyere be Klézsére, nézd meg. Azon a nyáron a kolozsvári egyetemről ki is jött egy csapat diákkal, még itt a régi házban szállásoltam el őket, 400 családot mértek fel. Attila rájött, hogy lenne itt még tennivaló a tudományos kutatáson kívül is. Mondtam, hogy csinálnék egy alapítványt, nem-e jönne oda dolgozni. Megmutattam az alapszabályzatot neki és Kotis Misinek. Mindenképp

Bákóban akartam bejegyeztetni, azt mondták, hogy veszélyes is lehet, de nem is biztos, hogy ott bejegyzik. Végül sikerült. Gondolkoztam, hogy milyen nevet adjak. Legszívesebben Petrás Incze Jánost adtam volna, de aztán Ferenczes István súgta nekem, hogy ezt nem fogják engedni, legyen Szeret Alapítvány, az a folyót is jelenti és a szeretetet is. Ha már Szeret, akkor Klézse is benne kell legyen, mondtam, így lett végül Szeret-Klézse Alapítvány.

Közben nézelődtem, miből is lehet fenntartani egy ilyen alapítványt. Találtam támogatókat, s elkezdtünk működni. Jogi hátterünk megvolt, felkerestük az embereket, s kezdtük gyűjteni a szülők aláírásait, hogy elindíthassuk a magyar oktatást. Lementem Kötő Józsefhez is, Bukarestbe. Mondta, hogy Bákóban kell a kérvényeket leadni. Sok ellenséget szereztem akkoriban, nacionalista, sovinsztaként jelentettek meg az újságokban. Nem értették, hogy nem a román oktatással szemben akarjuk létrehozni, hanem annak kiegészítéseként. A magyarok közül is volt olyan falumbeli, aki feljelentett Bákóban, hogy ő nem magyar anyanyelvű oktatást kért, hanem csak magyar órákat.

Megvásároltam a házat, ahol ma is működik az alapítvány, lassacskán lett benne fűtés, és fürdő is. Attilával aztán elváltunk egymástól. Voltak feszültségek, de nem voltunk annyira összeveszve, amennyire gondolta a világ. Bizonyos dolgokban nem értettünk egyet, de amit ő csinált, amit elért, azt nem tudja az ördög sem megtagadni. Rengeteg falut hozott a programba. Mindezt úgy érte el, hogy a csángó falvak, mi, csángók is „forrtunk”, tehát több ember és szervezet mozgott ebben az ügyben. Ahogy ma is mozog, ám a politika inkább egyetlen szervezet mellé állt és külön támogatta, ami szerintünk nem kedvező egy népre nézve.

- *Hogyan emlékszik vissza a könyvégetésre, ami 1995-ben történt Klézsen?*

- Erről több újságnak is nyilatkoztam, akkor döntöttem el, hogy ez így nem mehet tovább. Meggyőződtem, hogy mennyire rosszan bánik velünk a saját országunk. Istók Gyurit majdnem meglincselték, ahogy évekkal később engem is a klézsei Szent Ferenc kultúrházban. Ezekre nem akarok emlékezni, megbocsátok mindenkinek mindent, csak legyen képes Ő is megbocsátani maga magának. Keresse meg a cikket, minden úgy volt, ahogy akkor elmeséltem. Jelentettem a tanfelügyelő-

ségnek, a rendőrségnek, a minisztériumnak is. Később magyarul is megjelentek cikkek.

- *Lassan beindult az oktatás.*

- Igen, 1999 nyarán a székházban, Tyúkszeren, Budán és Forrófalván, tehát négy helyszínen szerveztem meg az oktatást. Azelőtt otthon tartottuk, ahogy mások is, szervezett vagy szervezetlen formában. Nemsokára, 2000-ben az MCSMSZ is elkezdte az iskolán kívüli oktatást. Sokáig nem voltunk benne a csángó szövetség oktatási programjában. Sokat köszönhetünk Csicsó Anti bácsinak, aki az elején négy évig tanított nálunk, fizetés nélkül. Nem felejttem el soha! A kukurudzát tette a tűzre, hogy melegedjék, amit megdolgoztunk neki felibe a mezőn.

- *Kezdeményezte a csángó cselekvési terv elkészítését, a csángó tanács létrejöttét is.*

- Szerintem az a cselekvési terv mentette meg az oktatási programot. 2000 őszén összeültek a csángó szövetség, a civil szervezetek, politikai szervezetek képviselői, ott volt például Szilágyi Zsolt, Sántha Attila az RMDSZ részéről, s kidolgozták azokat a lépéseket, amik előrevihették az ügyünket. Én már a kezdetektől azt szerettem volna, hogy minden csángó faluban létrejöjjön 1-2 szervezet, akik összedolgoznak. De sajnos, nem így történt. Örültem annak, hogy abban az időben sokan hazajöttek egyetem után Moldvába, s szerepet vállaltak.

- *Hogyan látja az oktatási program szerepét, erősségeit, gyengéit?*

- Hiszem, hogy nyelven és kultúrán keresztül kell megmaradnunk erősnek. Az lenne a lényeg, hogy a magyar nyelv és kultúra tekintélyt kapjon. A hagyományörző csoportok nagyon is jól működnek, ahol van olyan helybéli, aki szívesen, lelkesen csinálja. Ezek a foglalkozások nélkül szerintem az iskolai magyaróra semmit sem ér. Mondhatjuk, hogy minden faluban más a helyzet. Egyre kevesebb az új helyszín, a régiek közül is megszűnt néhány. Persze ez nemcsak a program hibája, mert egyre kevesebb gyermek születik. Tanárt is nagyon nehéz kapni, kevesen jelentkeznek. Nem akarok senkit megsérteni, de a program módszere mindent elront, nem úgy van, ahogy kellene. Az elején a fejlődés volt a cél, most csak a gyerekszám számít, ennyi év után semmi

se változott. Úgy érzem, hogy nekik mindegy, hány faluban működik az oktatás, akkor is jó, ha húszban, akkor is, ha kettőben. Magyarországon sokat segít, támogatja a programot, biztosítja a hosszú távú működésüket.

Sajnos, nem nagyon figyelnek ránk, azokra, akiknek a fejlődés volt a cél Moldvában. Most valami olyasmi zajlik, amivel nem tudunk küzdeni, hisz ahol pénz van, sokat fel tudnak mutatni mások munkájából is, ha ezt nem tudják megtenni, akkor félreteszik azokat, akik nem úgy fűjják, hogy egyesek jól járnak. Aki dolgozik, annak nincs ideje mutatkozni, dicsekedni. Ahogy mondtam, vannak, akik jól végzik a munkájukat, ám ez nemcsak pár ember dolga lenne, hanem mindenkié.

- Az alapítvány épületében Petrás Incze János-émlékszobát is létrehozott.

*Petrás Incze János-plakett
az alapítvány székházának udvarán*

*Petrás Incze János szobra
a klézsei templom udvarán*

- Nem sokat tudtam róla fiatalkoromban, egyszer a hetvenes években a templomban is megemlékeztek róla. Aztán később rájöttem, hogy néhány helynév, a pap kertje, a pap bécse, a pap hegye, mind hozzá köthető. Hős ember volt, azt hiszem, és nemcsak azért, mert mint egyházi ember kiválóan végezte a dolgát, hanem rájött arra a veszélyre, amelyik leselkedik a csángókra. A néphagyományok gyűjtése mellett gondosan vezette az egyházi anyakönyveket, családösszeírásokat készített. Létrehoztuk az emlékszobát, szobrot is szerettünk volna neki a faluba állíttatni, de nehézségekbe ütköztünk, aztán az alapítvány udvarán helyeztünk el egy oszlopot, Csoma Gergely plakettjével. 2012-ben aztán végre sikerült megszerezni a jászvásári püspökség engedélyét, és a klézsei templom kertjében felállítottuk a szobrát. Ugye, Nagypatakon van Gyergyina páternek, Pusztinában Szent Istvánnak. Mind Csoma Gergely csinálta azokat es. Legutóbb Neumann páternek állítottak, igaz, Bogdánfalva helyett Nagypatakon... Ide van most elhelyezve Lakatos Demeter szobra is, ami Szabófalvára kellett volna, ott csak a sírját javíttatták fel, de magyar felirat is került rá: Lakatos Demeter, Szabófalva ősi magyar nyelvén alkotó költő.

- *Mikor kezdett verseket írni, hogyan jegyezte le?*

- Amikor nem volt komoly tennivalóm, vagy valami másra kellett koncentrálni, akkor elszigetelődtem, s verset írtam. A versek szerintem Isten kockái: helyzetek, gondolatok, törvények, alkotások, amiket szernek nevezünk, s örömök, keserőségek lejegyzése. Verseltem bicskázva, varrva, firkálva és írva. Inkább magyarul, ritkábban románul, de amikor verset írtam, egy másik énem szólalt meg.

- *Gondolt-e arra akkor, amikor írta őket, hogy meg is jelenteti?*

- Nem. Ahogy mondtam, nem is volt érdekem. Ha el is kérték elolvasni, mindig visszakertem. Egyedül Csicsó Antaltól nem vettem vissza.

- *Kinek mutatta meg először? Ki bátorította a továbbiakban?*

- Mindig rám bukkant valaki, de ritka volt az eset, amikor elismerem, hogy írok verseket. Valamikor a '90-es évek közepén beszélgettem Ferenczes István költővel, olvastam volt pár versét, nem tudtam, hogy szerkesztő, de tudtam, hogy szereti a moldvai magyarokat. Ő mesélte,

hogy az édesapja néhány évre Moldvába keveredett, menekült. Egyszer csak Ferenczes mutat nekem Lakatos Demeter-verseket, rögtön tudtam, hogy Mitica Lăcătuşuról van szó. Rálegyintettem, s mondtam: ilyeneket én es tudok írni. Persze csak úgy kiszaladt a beszéd a számból. Hát aztán mondja, küldjem el neki is. Nem nagyon akartam, de beadtam a derekam. Ekkor nagyon csángósan akartam leírni, de nem román betűkkel, az nem illett, és nem volt elegendő jel se. De a magyar is hiányos volt. Ferenczes azonnal megértette, mit akarok, ő soha nem néz le senkit. Nem akart módosítani sem sokat, inkább úgy hagyta, ahogy kapta.

Két évvel később komolyt lépett Ferenczes, azt mondta, ki kell adni a verseimet: – Maga, András, szeret gondolkodni – mondta, erre együtt mosolyogtunk. Tudtam, hogy két külön világban élünk, és azt, hogy Ferenczes más, erre az emberre fel lehet nézni, mert ő soha se néz le senkit és semmit. Akkor csak gondolatokat akartam ismertetni, azt, ahogyan a moldvai magyar ember gondolkodik, él és töpreng. A verseimben nemcsak az én gondolataim vannak, hanem a népemé. Nagyon örvendtem, hogy végül megjelent a kötet *Én országom Moldova* címmel, többen írtak róla. Ezt elsősorban Ferenczes Istvánnak kell nagyon is megköszönni, aki nemcsak a moldvai magyarokról szóló írásokat, könyveket adta ki, hanem éltette a moldvai magyarok írásait, mentette a *Moldvai Magyarság* folyóiratot, működtette a Bibliotheca Moldavien-sis kétnyelvű sorozatot, amelyeket ma is terjesztem Moldvában, pátereknek, értelmesebb embereknek. Sok szobor van Moldvában, de Ferenczes István sokunknak egy élő szobor.

– *Néhány évvel később Sántha Attila szerkesztésében megjelent Kézdivásárhelyen a Csángó mitológia című kötete. Miért tartotta fontosnak, hogy összeszedje és rendszerezze azt a tudást, amely ma már kiveszőfélben van?*

– Nagyon sokan írtak rólunk, mindenki a képzése és tudása szerint, de ahogy mondtam, nem nagyon figyeltek ránk úgy, ahogy Ferenczes István. Sántha Attila se sokkal másabb, ő egy másik fényben akar foglalkozni a csángókkal. Felnéz a csángókra, de úgy, hogy helyre is tudja tenni, ha hibáznak, ám azt is finoman és türelmesen. Persze néha székely büszkeséggel. Sok rendes székely van, nem akarnám felsorolni a sok jó embert, mert elkapja a ló. Most hogy így kérdez, magát is

Iancu Laurával és Sántha Attilával Szegeden

büszkévé tehetem Mirk László tanár édesapjával, aki sok gyereket követett, figyelt a csángókra, külön foglalkozott a Csíkszeredába került moldvai diákokkal. Sántha Attila sokat tanult tőlünk is, és mi is tőle. Semmiképpen se akar befolyásolni, csak figyel és elfogad, megadva a tiszteletet a csángóknak. Van türelme megérteni és segíteni minket abban, hogy tovább adjuk azt, ami még megmaradt. Fontosnak tartottam leírni, amit mások nem láttak meg, vagy nem értettek meg, mert nem itt éltek. Amikor úgy döntöttem, hogy leírom, Sántha Attila állt mellém, ő adta ki a könyvet. Írtam benne a Tátos (Táltos) hegyről – ez alatt gyűjtják meg a farsangi lángot, ott verekedik a Csontkirály a Babkirállyal –, a tátosok világáról, a kutak, források tiszteletéről, a védőkövekről és a keptárokról.

– Nemrég eljutott Mongóliába. Milyen élményekkel, tapasztalatokkal tért haza?

– Az ember, ha a Jóisten is úgy akarja, eléri, amit szeretne. Tudtam, mit keresek, ezért az út oda vezetett. A mongolok nem felejtettek el minket, hiába a 6-7000 km távolság, sok a közös bennünk. Ott olyan szavakat találtam meg, mint az ülü, a geca, e baj, e tuláj, e sárga, e

sárig, e kék, e teve, a berszán és sok mást. De főképp a lelket, a mi lelkünket. Most is tanulok mongolul, tovább is a Jóisten segítségire van szükségem, és azokra az emberekre, akik az ő keze alatt vannak (nem emlétek neveket, mert ha valakit kifelejték, akkor mást megsértek).

Ahogy nálunk, úgy náluk is fontos a nap: ha nálunk az ajtó és az ablak a napot keresi, nekik is minden otthon a nap felé fordul (gertee: otthon, hazafele; xarikh: hazatérni, megszabadulni; Chi margaash g. baikh uu?: Holnap otthon lesz?)¹. A gerdán szó (gerdekh: férjhez menni, sötétben fénnyel/lámpással halászni), nálunk egy dísz jelent: a leányok gyöngyös fejdíszét és a legények kalapdíszét.

A becslések szerint Mongólia lakosságának több mint fele ma is Mongol Gerben él, azaz jurtában (ger: hajlék, lakás, otthon, ház, család, jurta, kereksátor, szoba). Úgy a jurta felállításának, mint a belső tere használatának szabályai vannak. A jurta alapvetően két részre osztható: a nyugati része a férfioldal, a keleti pedig a női. Régebb nálunk a templomban a nők és férfiak helye külön volt, egyik oldalon ültek a nők, a másikon a férfiak.

Sok más hasonlóságot fedeztem fel, például mi sem lépünk fel a küszöbre, mi se megyünk át a tűzhelyen, és folytathatnám.

Azt is sok helyen hallottam, hogy a gerlemadár a fény madara (gerel: fény, világosság, sugár), valószínű, hogy ez is a ger, azaz a jurta nevéből eredhet.

Régebb Mirk tanár úrral vitattam meg a zsegera és a zszsik szavak eredetét, etimológiáját, annak idején az volt a vélemény, hogy a zsegera cseh vagy szlovák szóból eredhet. De a mongoloknál megtaláltam a zszsiket, ami ott is kicsit jelent (jijig: kicsi, kicsiny, kis; j. mal: kis állat, növendékállat; j. khöröngötön: kistökés/kiskapitalista/kistulajdonos, kispolgár; бага, jaakhan: kicsi).

Persze zsegerának nevezzük a kicsit, a kiskutyát, a kisgyereket, vagy azt a kis rosszalkodót, aki nagyolkodik.

Természetesen még sok minden más van, ami szerintem a hun gyökereinkhez, vagy esetleg a türk rokonsághoz vezethető vissza.

- Néhány éve felkereste a Fekete-tenger partján, Konstancától nem messze fekvő Ojtuzon élő csángókat. Mit kell tudnunk róluk?

1 Kara György: *Mongol-magyar szótár*. Budapest, 1998, Terebess Kiadó.

- Jó tudni róluk, legtöbben Lujzikalagorból származnak, az első telepések egykori katonák voltak, akik hősi tetteikért földet kaptak Dobrudzsában a román államtól. Hogy szándékosan deportálták-e őket, vagy inkább elszigetelni szerették volna, mert merészek voltak? Félték, nehogy lázítás legyen? Az idősebbek még tudnak magyarul, a fiatalok már nem, de ők is a testvéreink. Ahogy illik és jó tudni a bukovinai székelyekről, róluk még inkább kell tudni.

- *Jelenleg milyen szerepet vállal az MCSMSZ működésében?*

- Önálló munkát végzek, felnőttekkel és fiatalokkal foglalkozom, néha gyerekekkel is, amióta nyugdíjas lettem. Mostanában színdarabokat adunk elő, ezekben kultúránk régi elemeit akarjuk ismertetni, a „Tőke” szerepet, az „Égyes Napokat”. Legutóbb a *szerep* szavunk többféle értelmét, tartalmát adtuk elő. Együttműködünk szervezetekkel, falusi csoportokkal. Sokan nem vagyunk alkalmazva, ahogy például Nyisztor Tinka sem. Én az MCSMSZ mellett voltam és vagyok, voltam a része is, de ha nem ismerjük el a hibákat, akkor nagyobb hibát követünk el, mintha rombolnánk és nem építenénk. Egyszerűen segítjük az ellenséget. Amikor alkalmazott voltam, akkor is elmondtam a hibákat, mindegy, ki vezette a programot. Ha külön programjaink voltak, akkor is elfogadtam a kritikát, de senki sem akarja látni a saját hibáját, csak a másokét. Talán én is hibás vagyok, hogy kifejtem a véleményemet, de egyet megtanultam: nem szabad elhallgatni a hibákat.

- *A fiatalok többsége még mindig külföldön keresi a megélhetését. Ez gondolom, a gyereklétszámon is meglátszik... Klézsen jelenleg hány gyerek tanul magyar nyelven?*

- Régen Klézse községnek 1100 gyereke járt az 1-10. osztályba (98% magyar eredetű), mára a gyerekszám leesett a felére. Ezek közül úgy a fele jár magyar órákra. Van, aki csak a heti három iskolai magyarórán vesz részt, van, aki a délutáni foglalkozásokra is jár. Ajánlottuk többen, hogy az ösztöndíjrendszert alakítsák úgy, hogy az egész összeget csak az kapja meg, aki mindkettőre jár, osszák ketté, fele-felebe.

A fiatalok nagy része külföldön dolgozik. Felkerestem néhányukat, egy-két rövid filmet is készítettem róluk. Fejlődni akarnak azokban az országokban, amelyek befogadták őket, legtöbben már az illető ország nyelvét beszélik otthon, néhányan románul, s nagyon ritkán magyarul

Magyar nyelvű foglalkozás az alapítvány székházában

(itt persze nem Magyarországról beszélek). A külföldön született gyermekek aztán se románul, se magyarul nem akarnak beszélni. Ritka, aki megpróbál visszatérni. Sok eladó ház van: nagy, modern, szigetelt házak, három fürdőszobával, 8-9 szobával; száz-, százötvenezer euróért árulják. Attól félek, hogy akik visszajöttek, azokat is el fogjuk veszíteni. Erre nagy esély van.

- *Az utóbbi években nagy változásoknak lehettünk tanúi: engedélyezték havonta egyszer Bákóban a magyar nyelvű szentmisét, aztán Pusztinában is lehetőséget teremtettek erre, moldvai magyar alprefektusa lett Bákó megyének... Hogyan látja, tényleg kezdenek jóra fordulni a dolgok?*

- Szemfényvesztés az egész, 160 moldvai gyökerű római katolikus falu van, még ott vannak a moldvai szórványban élő moldvai magyar eredetűek. Nem minden olyan fényes, mint ahogyan látszik: az engedélyezés után majdnem megszűnt a bákói mise, szerencsére voltak, akik feléptek és bizony küzdöttek érte. Legalább háromszor akarták botlasztani, de erről Nyisztor Tinka tudna sokat mesélni. A másik dolog: nincsenek alkalmazva helyi magyar nyelvű kántorok. Bizony nem min-

denütt olyan jó a helyzet, mint a széleken: Gyimesbükkön, ami Bákó megyéhez tartozik, vagy Pusztinán, ahol Mátyás Mónika és csapata a sok munka mellett tanítanak, és magyar vallási területen segítenek, magyar misén is aktívak. Persze, ott van Pusztinán Nyisztor Tinka és a Szent István Egyesülete, de Mónika nem áll szemben velük, hanem mint MCSMSZ-alkalmazott minden pusztinai mellett áll és segít.

Nyolc megyében élnek moldvai magyar eredetűek, két polgármester, négy faluban tanácsosok (Klézsen a fiam is, Duma Daniel), egy alprefektus nagyon kevés. Dicséret a két Gál testvérnek, s dicséret azoknak, akik nem támadják őket. Ne felejtjük el, ez néhány bárány a sok farkas közt. Vigyázzunk, nehogy áldozati bárányok legyenek. Meg kell köszönni a Jóistennek a történeteket, és bátorítani őket, hogy jó irányban haladjon a dolog.

- *Minek tartja magát? Költő, közösségszervező, tanár...*

- Józan klézsei parasztembernek. Minden ember, akinek családja van, gondozza őket, de együttműködik a közösségével, tenni akar valamit érte is. Én úgy vagyok, mint az az ember, aki látja, hogy eljött egy nagy víz, lesodort valamit, s próbálja, amit lehet, megmenteni. Hogy álmódzó vagyok-e? Igen, részt kívánok venni és tenni a magyar lélek éltetésében.

Az vagyok, aki vagyok, és nem akarom feladni céljaimat, csak ha a Jóisten elveszi tőlem az időmet.

- *Hogyan látja a moldvai magyarság jövőjét?*

- A csángók megmutatták, hogy meg akarnak maradni magyarnak. Kérdés, hogy a romániai magyarság képes-e kiállni magyarságáért. Ez itt fog eldőlni Moldvában. Mert ha velünk nem működnek együtt, ha nem figyelnek ránk, ha nem látják sorsunkban sorsukat, akkor ők is el fognak veszni.